

ORAȘELE DIN NORDUL AFRICII - PERSPECTIVA URBANISMULUI ȘI A ARHITECTURII COMPARATIVE

Alexandru-Ionuț PETRIȘOR ¹,
Liliana Elza PETRIȘOR ²

¹ Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București, România; Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova; Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Construcții, Urbanism și Dezvoltare Teritorială Durabilă URBAN-INCERC, București, România; Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Turism, București, România, alexandru_petrisor@yahoo.com

² Arhitect pensionar, cercetător independent, București, România

Rezumat. *Perioadele coloniale au schimbat arhitectura și organizarea spațială a orașelor din Africa de Nord. Arhitectura noilor construcții și reglementările urbanistice impuse forțat contraveneau modelului cultural islamic. Răspunsul a fost urbanismul derogatoriu, orientat spre revenirea la principiile tradiționale de proiectare și planificare. Prin analiza comparativă a mai multor studii de caz, coroborând observații din documentări pe teren finanțate din surse proprii cu explicații oferite de specialiștii locali și informații provenite din alte surse, au fost identificate elementele comune ale acestui fenomen. Urbanismul derogatoriu este o caracteristică comună a țărilor analizate și creează o notă distinctivă a acestei regiuni, având cauze diverse: aspecte culturale, aspecte economice, ca sistemul de impozitare, sau sociale, ca relațiile familiale.*

Cuvinte cheie: *urbanism derogatoriu, arhitectură islamică, Maghreb, colonialism.*

Introducere

Zona Africii de Nord este cunoscută sub denumirea de Maghreb, care include țările nord-africane vorbitoare de limba franceză (Maroc, Algeria și Tunisia), cu varianta „Marele Maghreb” (incluzând și alte țări - Libia, Mauritania și un teritoriu contestat din Sahara occidentală) sau, în limba engleză și într-o formulă extinsă, MENA - Orientul Mijlociu și Africa de Nord, regiune ce include (în diverse definiții) marea majoritate a țărilor musulmane, inclusiv Egiptul, care se întinde în Africa și Asia, și alte țări din Europa (Malta), Africa și Asia. Zona de studiu include Maghrebul și Egiptul și a cunoscut ample perioade de colonizare, care au schimbat inclusiv arhitectura și modul de organizare spațială a orașelor, inclusiv prin distrugerea patrimoniului arhitectural [[2]] și impunerea, adesea forțată, a unei noi arhitecturi a construcțiilor și a unor noi reglementări urbanistice, ambele corespunzând modelului francez în Maghreb. Noile principii de proiectare și planificare contraveneau modelului cultural islamic [[2], [1]]. Acesta are în centru protejarea femeii de privirile indiscrete și, pornind de aici, o organizare a locuinței și a țesutului urban care să permită unui trecător din afară să vadă cât mai puțin din ceea ce se află în interiorul unei gospodării. După încheierea perioadei coloniale și revenirea la principiile islamului, răspunsul a fost urbanismul derogatoriu, care reprezintă o dezvoltare urbană prin excepții locale de la regulile generale de urbanism [[4]-[6]], permițând totodată revenirea la arhitectura tradițională.

Scopul lucrării este de a analiza comparativ mai multe studii de caz pentru a identifica trăsăturile comune ale acestui fenomen dincolo de granițele dintre țările Africii de Nord, inclusiv printr-o tipologie a formelor de urbanism derogatoriu.

Metodologie

Studiul se bazează pe coroborarea observațiilor din studii de teren finanțate din surse proprii cu explicațiile oferite de specialiștii locali și informații obținute din alte surse. Lucrarea se bazează pe un amplu material fotodocumentar obținut în cadrul unor deplasări în Maroc, Algeria, Tunisia și Egipt.

Rezultate și discuții

Principalele elemente identificate includ, în rezumat: (1) diferența dintre construcțiile și organizarea urbană din centrul vechi al orașului, denumit „medina”, cu străzi întortocheate, în contrast cu arhitectura colonială, asociată principiilor de planificare ale lui Le Corbusier, cu o tramă stradală rectangulară, (2) prezența unor construcții semifinalizate, caracterizate de prezența „mustășilor de armătură” ce contrastează vizibil cu finisajele exterioare, (3) prezența așezărilor informale, (4) habitatul tradițional de tip „ksar”, (5) densitatea ridicată a construcțiilor, manifestând o tendință de creștere, toate fiind opuse (6) urbanismului controlat din orașele mari. Pentru identificarea cauzelor sunt oferite exemple pentru fiecare element în parte.

(1) Diferența dintre construcțiile și organizarea urbană a „medinei” și zona cu arhitectură colonială este prezentată în Figura 1. În imaginea din Algiers, capitala Algeriei este vizibilă diferența de volum și arhitectură între construcțiile coloniale mai mari, aflate imediat deasupra portului (partea de jos a imaginii) și zona de „medina”, numită în Algiers „casbah” (cazemată), aflată deasupra acestora. În același timp, imaginea reflectă și densitatea ridicată a construcțiilor.

(2) Prezența unor construcții semifinalizate, caracterizate de „mustășile de armătură”, este ilustrată în Figura 2, reprezentând o imagine din Tunisia. Se observă contrastul evident dintre finisajele exterioare și aspectul de construcție nefinalizată la partea superioară. Cauze sunt legate de aspecte economice, cum ar fi sistemul de impozitare, sau sociale, cum ar fi relațiile familiale. În primul caz, construcția „nefinalizată” este scutită de impozit, iar în cel de-al doilea se permite supraetajarea sa de către noua generație a unei familii extinse ai căror membri locuiesc împreună.

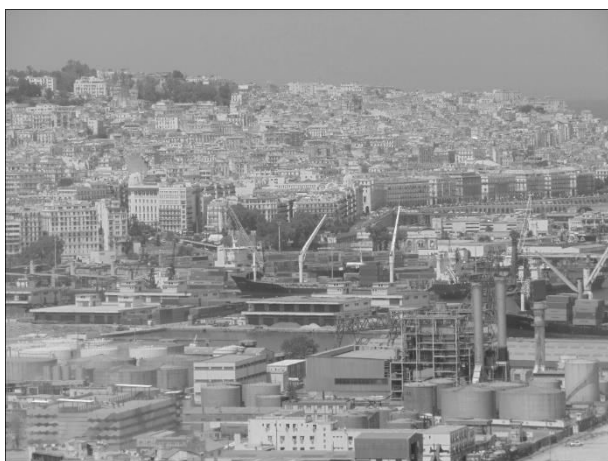

Figura 1. Diferențe între arhitectura colonială (mijlocul imaginii) și cea tradițională (partea de sus a imaginii) în Algiers (Algeria). Sursa imaginii: Alexandru-Ionuț Petrișor, 2017.

Figura 2. Construcție aparent nefinalizată din Tunisia - a se vedea „mustășile de armătură” de la partea superioară, în contrast cu finisajele exterioare. Sursa imaginii: Alexandru-Ionuț Petrișor, 2024.

(3) Prezența așezărilor informale este ilustrată în Figura 3 de o imagine de la periferia orașului Casablanca din Maroc. Așezările informale sunt „formațiuni rezidențiale dezvoltate de regulă la marginea localităților urbane sau rurale, în care ocuparea terenurilor are un statut ilegal sau legal, iar construcțiile sunt neautorizate sau respectă parțial autorizațiile obținute, cărora le lipsește accesul la infrastructura tehnico-edilitară de bază, condiții adecvate de locuire etc., ce pun în pericol siguranța și starea de sănătate a populației rezidente” [[7]]. Uneori acestea au o mare întindere, cum se întâmplă în cazul orașului Oran din Algeria, unde acestea sunt caracterizate nu numai de condiții precare de locuire, ci și de transport, pentru că transportul public nu poate fi extins, câtă vreme zona nu există în mod oficial. După un timp, astfel de așezări intră în legalitate, însă condițiile precare de locuire se mențin.

(4) Habitatul tradițional de tip „ksar” (plural: „ksour”) reprezintă un subiect pentru literatura de specialitate [[8]], dar și un factor de promovare a turismului. Figura 4 prezintă o reconstituire a acestui habitat de către studenții Universității de Știință și Tehnologie Mohamed Boudiaf din Oran, Algeria în cadrul unui curs.

Figura 3. Așezare informală la periferia orașului Casablanca din Maroc. Sursa imaginii: Alexandru-Ionuț Petrișor, 2017.

Figura 4. Reconstituire a habitatului de tip „ksar” la Universitatea din Oran. Sursa imaginii: Alexandru-Ionuț Petrișor, 2017.

(5) Urbanismul controlat din orașele mari urmează, în general, principiile urbanismului francez, derogările fiind imposibile. Dezvoltarea urbană se realizează pe baza unor planuri de urbanism aprobate de organele competente, iar în Figura 5, reprezentând o imagine din orașul Marrakesh din Maroc, se poate vedea un panou de afișaj în care este prezentat proiectul ce urmează a fi implementat în locul respectiv. În acest oraș se respectă strict reglementările urbanistice, inclusiv păstrarea cromaticii (cărămiziu) de către noile construcții.

(6) În acest peisaj, Egiptul se poziționează ca excepție, inclusiv prin operațiuni urbane ample, cum ar fi demolarea unei zone ample din Cairo pentru a lărgi arterele de transport (Figura 6), în paralel cu strămutarea populației din zonele demolate în Noua Capitală Administrativă. În general, analiza întreprinsă arată că urbanismul derogatoriu reprezintă o caracteristică comună a țărilor analizate, cu cauze diverse.

Figura 5. Panou de afișaj pentru un nou proiect din orașul Marrakesh din Maroc. Sursa imaginii: Alexandru-Ionuț Petrișor, 2017.

Figura 6. Demolarea construcțiilor aflate de-a lungul unui bulevard din Cairo (Egipt) pentru extinderea sa. Sursa imaginii: Alexandru-Ionuț Petrișor, 2021.

Densificarea orașelor Africii de Nord, coroborată cu dependența de transportul personal și eliminarea vegetației, și așa puțină, inclusiv a oazelor de palmieri din jurul orașelor, ridică importante provocări în contextul schimbărilor climatice [[9]-[11][11]].

Concluzii

Urbanismul derogatoriu este o caracteristică a nordului Africii, marcând revenirea la principiile tradiționale ale arhitecturii și urbanismului de tip islamic și creează o notă distinctivă a acestei regiuni. Formele sale includ diferențele dintre construcțiile și organizarea urbană din centrul vechi al orașului și arhitectura colonială, preferate totuși în zonele noi ale marilor orașe, prezența unor construcții ce urmează a fi finalizate în timp, atunci când situația financiară a proprietarului o permite, sau când mărirea familiei o cere, prezența așezărilor informale, habitatul tradițional de tip „ksar” și densitatea ridicată și aflată în creștere a construcțiilor. Cauzele sunt multiple, incluzând aspecte culturale, dar și economice, cum ar fi sistemul de impozitare, sociale, cum ar fi relațiile familiale, sau de altă natură.

Referințe:

- [1] HAMMA, W. The Berber buildings destroyed during the French colonial period in Tlemcen. In: *Urbanism. Arhitectură. Construcții*, 2018, 8(3), pp. 275–282.
- [2] HAMMA, W. Spatial organization of traditional Muslim cities: Case of Tlemcen in Algeria. In: *Revista Școlii Doctorale de Urbanism*, 2018, 3, pp. 5–14.
- [3] DJILALI, I., OUISSI, M. N., MERZOUG, N. A. The traditional house of the medina of Tlemcen between originality and mutation. In: *Revista Școlii Doctorale de Urbanism*, 2017, 2, pp. 37–50.
- [4] TAȘCU-STAVRE, M., BĂNICĂ, C. Old and New in Vama Veche and 2 Mai. In: *Urbanism. Arhitectură. Construcții*, 2014, 5(3), pp. 73–82.
- [5] HAMMA, W., PETRIȘOR, A.-I. Urbanization and risks: case of Bejaia city in Algeria. In: *Human Geographies*, 2018, 12(1), pp. 97–114. <https://doi.org/10.5719/hgeo.2018.121.6>
- [6] PETRIȘOR, A.-I., HAMMA, W., NGUYEN, H. D., RANDAZZO, G., MUZIRAFUTI, A., STAN, M.-I., TRAN, V. T., ASTEFANOAIIEI, R., BUI, Q. T., VINTILĂ, D.-F., TRUONG, Q. H., LIXANDROIU, C., ȚENEAE, D. D., SÎRODOEV, I., IANOȘ, I. Degradation of coastlines under the pressure of urbanization and tourism: Evidence on the change of land systems from Europe, Asia and Africa. In: *Land*, 2020, 9(8), 275. <https://doi.org/10.3390/land9080275>
- [7] SUDITU, B., VÂLCEANU D.-G. Informal settlements and squatting in Romania: socio-spatial patterns and typologies. *Human Geographies - Journal of Studies and Research in Human Geography*, 2013, 7(2), 65–75. <http://dx.doi.org/10.5719/hgeo.2013.72.65>
- [8] MEBARKI, A., SALEM ZINAI, S., HAMMA, W. The factors of change in space production of three ksours in the Saharan Atlas of Algeria. In: *Urbanism. Arhitectură. Construcții*, 2018, vol. 9(3), pp. 225–238.
- [9] HADAGHA, F. Z., FARHI, B. E., FARHI, A., PETRIȘOR, A.-I. Multifunctionality of the oasis ecosystem. Case study: Biskra Oasis, Algeria. *Contemporary Urban Affairs*, 2019, 2(3), pp. 31–39. <https://doi.org/10.25034/ijcua.2018.4716>
- [10] HADJI, M., PETRIȘOR, A.-I. Les jardins publics : un écosystème urbain fertile en biodiversité au service de la communauté au fil du temps, le cas du jardin Landon a Biskra, Algérie. *Lucrările conferinței de cercetare în construcții, economia construcțiilor, urbanism și amenajarea teritoriului*, 2023, 24, pp. 21–28.
- [11] HADJI, M., PETRIȘOR, A.-I. Palm groves in oasis cities: a sustainable and multifunctional green infrastructure - the case of Biskra, Algeria. *Revista Școlii Doctorale de Urbanism*, 2025, 10, pp. 75–84.